

Dansk-Historieopgaven

Samarbejdspolitikken

Indholdsfortegnelse

Indledning	2
Den danske samarbejdspolitik 1940-43	3
Samtidige holdninger til modstandskampen	4
- Samarbejde eller modstand til landets bedste?.....	5
Modstandskampens betydning for eftertiden	7
- Anders Foghs synspunkter.....	7
- Historikerens modsvar.....	7
Konklusion	10
Litteraturliste	11

Indledning

Den 9. april 1940 blev Danmark besat af Tyskland. Det stillede politikerne i en vanskelig situation, hvor de måtte beslutte, hvordan landet skulle forholde sig til den tyske besættelsesmagt. Skulle man gøre modstand eller i stedet samarbejde? Dette spørgsmål skaber stadig debat, her godt 70 år efter. De daværende politikere valgte samarbejdspolitikken, som jeg vil beskæftige mig med i denne opgave.

Først vil jeg redegøre for den danske samarbejdspolitik, som den udspillede sig fra 1940 til dens sammenbrud i '43, og derefter vil jeg analysere nogle samtidige holdninger til modstandskampen mod besættelsesmagten, som de kommer til udtryk hos Vilhelm Buhl og Christmas Møller.

Til sidst vil jeg forsøge at vurdere, hvilken betydning modstandskampen fik for eftertidens opfattelse af Danmark under besættelsen med udgangspunkt Anders Fogh Rasmussens holdninger til den sag.

Den danske samarbejdspolitik 1940-43

Samarbejdspolitikken er en betegnelse for den politik, den danske regering valgte at føre under besættelsen. Den kaldes også for bl.a. forhandlingspolitikken eller kollaborationen. I dette afsnit vil jeg redegøre for samarbejdspolitikken og den politiske udvikling i Danmark frem mod august 1943, hvor den danske regering brød med samarbejdspolitikken og måtte gå af.

Den 9. april 1940 kl. 4.15 trængte tyske tropper ind i Danmark, først ved grænsen i Sønderjylland, derefter ved flere større havnebyer, og besatte landet. Der blev kæmpet imod tyskerne i Sønderjylland og ved Amalienborg, men det stod klart, at tyskerne var de overlegne, og omkring kl. 6 besluttede regeringen i samråd med kongen at give efter for tyskerne, og udsende ordre om at indstille kampen.¹

Allerede dagen efter, d. 10. april, var der dannet en ny samlingsregering med ministre fra alle de store partier: Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti og Venstre. En af fordelene ved en sådan samlingsregering var, at den signalerede et nationalt sammenhold under de nye forhold som besat land.²

Regeringen indførte en samarbejdspolitisk linje overfor besættelsesmagten. Samarbejdspolitikken var, som navnet antyder, et samarbejde mellem regeringen og den tyske besættelsesmagt, der betød at det danske politiske system med dansk lovgivning, domstole og politi fungerede videre og den danske regering blev siddende. Tyskerne havde til gengæld den militære kontrol over landet, ligesom de kunne stille krav til regeringen, selvom Danmark officielt fortsatte med at være et neutralt land.³ Samarbejdet indebar også, at dansk landbrug leverede levnedsmidler til Tyskland, og dansk industri producerede for tyskerne. På den måde lykkedes det at holde landets økonomi i gang under besættelsen, og størstedelen af befolkningen kunne blive ved at føre en nogenlunde normal tilværelse.⁴

Formålet med samarbejdspolitikken var, for den danske regering, først og fremmest at skåne befolkningen mest muligt og at undgå krigsaktioner på dansk jord og en nazificering af samfundet.⁵

¹ Carl-Johan Bryld, "Danmark – fra oldtid til nutid", s. 212

² <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/udtalelse-ved-samlingsregeringens-dannelse-8-juli-1940/>

³ Bryld, s. 214

⁴ <https://skoda.emu.dk/skoda-cgi/faktalink/faktalink/titelliste/besa/besaintr>

⁵ <https://skoda.emu.dk/skoda-cgi/faktalink/faktalink/titelliste/besa/besasama#section-2>

Tyskerne så også fordele i samarbejdet, i det de kunne udnytte landets ressourcer og kun behøvede få tropper i landet, da samarbejdspolitikken i begyndelsen sikrede fredelige forhold i landet.⁶

Samarbejdspolitikken beskrives som balancegang⁷ mellem tyskernes forventning om imødekommenhed overfor de stillede krav på den ene side, og bevarelse af befolkningens opbakning og tillid til, at regeringen ikke bare ukritisk handlede efter tyskernes ordre på den anden side. I starten lykkedes det at afpasse disse forhold og få samarbejdspolitikken til at fungere, i det flertallet blandt befolkningen accepterede og støttede op om regeringens politik.

Der var så godt som ingen modstandskamp i de første besættelsesår, men efterhånden som krigen skred frem, og Tyskland ikke længere så ud til at vinde, voksede modstandsviljen blandt befolkningen, og samarbejdspolitikken blev mere og mere upopulær. Det førte til et stigende antal sabotageaktioner og strejker i 1942. I november samme år blev Erik Scavenius, der før var udenrigsminister, efter tysk ønske indsat som statsminister i stedet for Vilhelm Buhl. Scavenius var mere vellidt blandt tyskerne end sin forgænger, da han gik ind for en aktiv tilpasningspolitik.⁸

Befolkningens modstand mod besættelsesmagten og utilfredshed med samarbejdspolitikken kulminerede i august 1943, under det såkaldte augustoprør. Det var gået skidt for Tyskland op til august; De havde lidt et stort nederlag på østfronten, og man mente krigen måtte nærme sig sin afslutning. Det gav folk mod til oprør. Der var generalstrejker, demonstrationer og kampe mellem danskere og tyske soldater i de fleste provinsbyer dagligt, og sabotagen steg markant. Der blev udført mellem 5 og 10 sabotageaktioner hver dag. Det endte med, at regeringen måtte gå af den 29. august, efter tyskerne den 28. havde stillet dem et ultimatum, der bl.a. indeholdt kravet om indførelse af dødsstraf for sabotagevirksomhed, som regeringen ikke kunne gå med til. Herefter overtog tyskerne magten, men det var dog danske embedsmænd der stod for administreringen af landet.⁹

Samtidige holdninger til den danske modstandskamp

Som beskrevet i forrige afsnit begyndte modstandskampen i Danmark at markere sig løbet af 1942. To fremtrædende politikere på det tidspunkt, som havde fuldstændig modstridende holdninger til modstandskampen, var den socialdemokratiske statsminister, Vilhelm Buhl, og formanden for Det

⁶ Bryld, s. 214

⁷ Bryld, s. 215 og Claus Bundgaard Christensen m.fl., "Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45", s. 121

⁸ Bryld, s. 219-220

⁹ Jørgen Hæstrup m.fl., "Besættelsen og Frihedskampen 1940-45. Hvem Hvad Hvor", s. 80-85 og Bryld (1997), s. 220

Konservative Folkeparti, John Christmas Møller, der var modstander af samarbejdspolitikken og var flygtet til London i foråret 1942.¹⁰

I forbindelse med den voksende sabotagevirksomhed hen over sommeren holdt statsminister Buhl den 2. september 1942 en formanende tale til befolkningen over radioen. Fire dage senere holdt også Christmas Møller gennem BBC en radiotale til den danske befolkning.¹¹

Samarbejde eller modstand til landets bedste?

I både Buhls og Christmas Møllers tale var budskabet, at befolkningen i denne alvorlige tid måtte handle til landets bedste. Hvad, der var til landets bedste, var de til gengæld helt uenige om.

Vilhelm Buhl på den ene side, som repræsentant for samarbejdspolitikken, mente, at opretholdelsen af ro og orden og altså at undgå sabotagehandlinger var det vigtigste. Det var, ifølge ham, i landets interesse at bevare samarbejdspolitikken.¹² Han gjorde det klart, at sabotage var en yderst alvorlig sag, og udtalte følgende i sin tale: *"...den, som begår sabotage eller hjælper med dertil eller overfor myndighederne tilbageholder viden om sabotageplaner eller undlader at medvirke til opklaring af sabotage, handler mod sit fædrelands interesse."*¹³ Dermed var der ligefrem opfordret til stikkeri, da Buhl blev nødt til at vise både befolkningen og tyskerne, at regeringen tog sagen meget alvorligt, fordi tyskerne truede med dødsstraf, hvis ikke regeringen selv greb til handling.¹⁴ Christmas Møller fremhævede i sin tale derimod aktiv modstand mod besættelsesmagten som værende til landets bedste og opfordrede direkte til sabotage, som han tilmed omtalte folkets pligt.¹⁵ Grunden til at de opfordrede til de stikmodsatte ting, selvom de begge ønskede det bedste for Danmark, var nok, at deres syn på krigen var fuldkommen forskelligt. Mens Buhl var fokuseret på de indvendige forhold i Danmark, var Christmas Møllers fokus rettet mod Danmark i internationalt sammenhæng og i historisk perspektiv, hvor han mente, vi havde pligt til at gøre alt, hvad vi kunne, for at bidrage til at Tyskland og nazismen ville tabe krigen, for ellers ville verden ikke blive værd at leve i.¹⁶

Modsat Buhl ønskede Christmas Møller et brud med samarbejdspolitikken. Målet for Christmas Møller var både at handle moralsk rigtigt i denne kamp mellem godt og ondt og at sikre, at

¹⁰ Hæstrup m.fl., s. 40

¹¹ Peter Frederiksen, "Danmark - besat og befriet", s. 69 og 72

¹² Frederiksen, s. 70

¹³ Citat: Vilhelm Buhl. Fra Frederiksen, s. 71

¹⁴ Hans Kirchhoff, "Forsvar for historikerne". Fra Torben Peter Andersen: "Historiens kernetof" s. 19

¹⁵ Frederiksen, s. 74

¹⁶ Frederiksen, s. 74

Danmark ved krigens afslutning ville blive set som allieret på Englands side i stedet for Tysklands. Christmas Møller anså modstandskamp som det eneste rigtige; at forholde sig neutralt var efter hans mening ikke noget gyldigt alternativ.¹⁷ Man kunne simpelthen ikke være neutral under denne krig, enten var man for nazismen, eller også var man imod. Han udtrykte det således i sin tale: *”Denne krig er ikke landenes krig, men den er efter min inderste mening krigen mellem godt og ondt, krigen mellem sandhed og ret, mod løgn og uret.”*¹⁸

For Buhl var målet at føre landet så skånsomt som muligt gennem krigen, bevare det danske samfund og danske værdier og at spare flest mulige menneskeliv.¹⁹ Dette, mente han, var muligt gennem samarbejdspolitikken, og derfor var han imod sabotagen, der udgjorde en trussel mod samarbejdet.

Buhl og Christmas Møller forsøgte begge at fremstille det som om, størstedelen af befolkningen var enige i *deres* holdninger til modstandskampen. Ifølge Christmas Møller havde ”vi danske” samme fælles ønske om nazismens nederlag, ligesom vi var enige om, at vi måtte ofre alle de liv, det var nødvendigt, i kampen for dette, så generationerne efter os kunne leve under menneskeværdige forhold.²⁰ Det er selvfølgelig helt usandsynligt at alle danskere faktisk havde den holdning – at de var rede til at ofre deres liv i kampen, men det lød jo bestemt ædelt og beundringsværdigt, så ved at fremstille det som om, det forholdt sig sådan, forsøgte Christmas Møller at påvirke dem, der ikke i forvejen delte dette synspunkt, til enten at føle, det var den holdning, de burde have som danskere, eller ligefrem tro på, det var den holdning, de havde.

Buhl lagde til gengæld i *sin* tale vægt på, at langt størstedelen af befolkningen var ”besindige” og ønskede en rolig tilstand i landet. Ved at fremhæve dette kunne regeringen forsøge at fremstå over for tyskerne, som om de alligevel havde lidt mere styr på sagerne end det lod til, og samtidig overfor befolkningen påpege, at hvis man udøvede sabotage, handlede man ikke kun imod regeringens og besættelsesmagtens opfordringer, men også imod sine landsmænds ønske.

Både Vilhelm Buhl og Christmas Møller sluttede i radioen af med – som en effektiv opsummering af talens budskab – at appellere til befolkningen ved at citere noget folkekært, der bakkede op om netop *deres* opfordring om at handle til landets bedste. Buhl citerede kongens ord fra den 9. april 1940, hvor han bad folket om at optræde værdigt og korrekt og undgå uoverlagte handlinger.²¹ Det var næppe tilfældigt at Buhl valgte at slutte af med at citere kongen, da kongen var et nationalt

¹⁷ Frederiksen, s. 73-74

¹⁸ Citat: John Christmas Møller. Fra Frederiksen, s. 73

¹⁹ Frederiksen, s. 69

²⁰ Frederiksen, s. 73

²¹ Frederiksen, s. 72

symbol og en samlende figur. Christmas Møller citerede i stedet sidste vers i *Altid frejdig når du går*, hvor budskabet lyder: ”Kæmp for alt, hvad du har kært, dø, om så det gælder...”.²² Dette var præcis Christmas Møllers opfordring til befolkningen.

Modstandskampens betydning for eftertiden

Der var, som det fremgår af forrige afsnit, delte meninger om modstandskampen i samtiden. I det følgende afsnit vil jeg forsøge at vurdere, hvad modstandskampen fik af betydning for eftertidens opfattelse af Danmark under besættelsen. Jeg vil her ikke beskæftige mig med tidligere samarbejdspolitikeres eller modstandsfolks holdninger, men har i stedet valgt at fokusere på forhenværende statsminister Anders Fogh Rasmussens opfattelse af modstandskampens betydning og på faghistorikernes modsvar til Foghs synspunkter med udgangspunkt i to avisartikler fra 2005 skrevet af hhv. Anders Fogh og Hans Kirchhoff.

Anders Foghs synspunkter

I sin kronik fremhæver Anders Fogh tre budskaber: Det første er, at frihedskæmperne (som han kalder dem i stedet for modstandsfolk) reddede Danmarks ære. De sikrede, ifølge ham, at Danmark efter krigen fremstod som allieret på Englands side, og sikrede dermed også det danske folks selvrespekt. Det andet budskab er, at de danske politikere svigtede både politisk og moralsk ved at samarbejde med og tilpasse sig efter tyskerne. Hvis alle havde forholdt sig som de danske samarbejdspolitikere, ville Hitler og nazismen have vundet Europa, hævder han. Med samarbejdspolitikken slap vi ganske bekvemt gennem krigen og tjente endda penge på at arbejde for tyskerne, mens vi lod de andre lande om at kæmpe mod nazismen og på den måde sikre vores frihed. Anders Foghs tredje og sidste budskab er, at vi skal lære af historien og gøre alt hvad vi kan, for at den ikke gentager sig. I den forbindelse nævner han, at samarbejdspolitikken ikke sikrede det danske demokrati, men det gjorde til gengæld de allierede landes militære kamp mod Hitler.²³

Historikerens modsvar

Faghistorikere er ikke enige i Foghs udlægning af modstandskampen og samarbejdspolitikken. De fleste historikere siger, at den danske modstandsbevægelse ikke rigtig havde nogen betydning for

²² Citat: John Christmas Møller. Fra Frederiksen, s. 74

²³ Anders Fogh Rasmussen, ”Samarbejdspolitikken sikrede ikke demokratiet”. Fra Torben Peter Andersen: ”Historiens Kernestof” s. 14-16

krigen, og at de forsinkelser, jernbanesabotagen skabte, mest bare var et irritationsmoment for tyskerne.²⁴

Besættelseshistorikeren Hans Kirchhoff mener, at Anders Fogh ”moraliserer i bagklogskabens klare lys”, når han hylder modstandskampen og rakker ned på samarbejdspolitikken. Det er altid lettere at holde med de rigtige, når man kender krigens udfald. Fogh takker modstandsfolkene for deres medvirken til frihedens og demokratiets sejr, som han vægter højt, men han glemmer at størstedelen og de mest aktive i modstandsbevægelsen helt frem til årsskiftet 1943/44 var ”systemfjendtlige kræfter”, såsom kommunister, der var imod den demokratiske styreform, påpeger Hans Kirchhoff. Han mener heller ikke, Fogh har belæg for at hævde, at samarbejdspolitikken var et politisk og moralsk svigt. At forhindre en nazificering af samfundet og beskytte befolkningen, som var samarbejdspolitikens formål, var ligeså moralsk rigtigt som modstandskamp. Det var desuden ikke kun Danmark, der samarbejdede under besættelsen. Det gjorde alle besatte lande.

Til Foghs sidste budskab om, at vi må lære af historien, siger Kirchhoff, at Foghs gengivelse af historien intet har med virkeligheden at gøre, og tilføjer: ”..og virkeligheden er det, vi har brug for, hvis vi skal forholde os til de fem år som læreproces.”²⁵

Anders Fogh og Hans Kirchhoff har som hhv. politiker og historiker forskellige udgangspunkter for at behandle historien. Som historiker, er Hans Kirchhoffs formål med at gengive historien at give en så objektiv og korrekt beskrivelse af tidsperioden, som det er muligt. Anders Fogh derimod ville ikke begynde at tale om besættelsestiden, hvis ikke det var fordi, han ville opnå noget med det i forhold til den politik, han fører. Derfor vil en politikers gengivelse af historien generelt ikke være ligeså troværdig som historikerens, da den vil være farvet af hans holdninger og ofte tilpasset, så den kan bruges som argumentation eller forsvar for hans politik.

Det er også tilfældet her. Det er bestemt bevidst, når Anders Fogh konsekvent bruger det værdiladede ord ”frihedskæmpere” i stedet for det mere neutrale ”modstandsfolk”. Ved at fremstille modstandsfolkene som modige friheds- og demokratiforkæmpere, som vi skal tage ved lære af, og ved – i forbindelse med sit budskab om at forhindre historiens gentagelse – at lægge vægt på, at det var de allierede landes militære kamp mod nazismens diktatur, der sikrede vores demokrati, bruger Anders Fogh historien til at argumentere for, at dansk deltagelse i Irakkrigen var en rigtig beslutning. Dengang under besættelsen kæmpede de andre lande for at vores demokrati blev

²⁴ Torben Peter Andersen, ”Historiens kernestof”, s. 11-14

²⁵ Citat: Hans Kirchhoff. Fra Andersen, s. 16-19

bevaret, uden vi selv gjorde noget for det; nu kan vi gøre det godt igen ved at bekæmpe diktaturet i Irak, og hjælpe dem med at få et demokratisk styre. Dette synes at være hans pointe.

Anders Fogh har måske ret i, at modstandsbevægelsen sikrede danskernes selvrespekt og var med til at give os en plads i de allieredes kreds, men hans politiske hensigt med sin udlægning af historien gør ham ikke til nogen troværdig kilde.

Konklusion

Samarbejdspolitikken var den politiske linje, den danske regering førte over den tyske besættelsesmagt. Formålet var at skåne befolkningen mest muligt og at undgå, at samfundet blev nazificeret. Samarbejdspolitikken sikrede, at normaliteten og hverdagen så godt som opretholdtes på trods af besættelsen. Det var fortsat den danske regering, der styrede landet, og dansk lovgivning, der blev dømt efter. Tyskerne kunne dog stille krav til regeringen. Samarbejdspolitikken

brød således sammen den 29. august 1943, da den danske regering nægtede at gå med til tyskernes krav om dødsstraf for sabotage – et krav der kom efter et stigende antal sabotageaktioner og en vældig folkeopstand mod besættelsesmagten og samarbejdspolitikken.

Der var i samtiden delte meninger om modstandskampen, men nogle af de mest modstridende holdninger var statsministeren Vilhelm Buhls og den konservative politiker, Christmas Møllers. Buhl, der så samarbejdspolitikken som det bedste for Danmark, opfordrede indtrængende befolkningen til ikke at udføre sabotagehandlinger, da det ville true samarbejdspolitikken. Christmas Møller så derimod modstandskamp mod nazismen som det eneste rigtige, og opfordrede befolkningen til kamp mod besættelsesmagten.

Anders Fogh er ganske enig med Christmas Møller i, at modstandskampen var gavnlig for Danmark. Han mener, at modstandsfolkene reddede vores ære og sikrede at vi blev set som Englands allierede efter krigen. Samtidig formåede han tilbage i 2005 at bruge modstandskampen under besættelsen som retfærdiggørelse af hans beslutning om at sende danske tropper til Irak og bekæmpe diktaturet.

Litteraturliste

Bøger:

Andersen, Torben Peter:

Historiens kernestof, Columbus, 2006

Bundgård Christensen, Claus m.fl.:

Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45, Høst & Søns Forlag, 2005

Bryld, Carl-Johan:

Danmark – fra oldtid til nutid, Munksgaard, 1997

Fogh Rasmussen, Anders:

Samarbejdspolitikken sikrede ikke demokratiet, Jyllands-Posten 4.maj
2005,

fra Torben Peter Andersen: Historiens kernestof, Columbus, 2006

Frederiksen, Peter:

Danmark – besat og befriet, Systime, 2000

Hæstrup, Jørgen m.fl.:

Besættelsen og Frihedskampen 1940-45. Hvem Hvad Hvor,
Politikens Forlag, 1979 (3. udgave, 3. oplag, 1993)

Kirchhoff, Hans:

Forsvar for historikerne, Politiken 28. maj 2005,

fra Torben Peter Andersen: Historiens Kernestof, Columbus, 2006

Web-adresser:

<https://skoda.emu.dk/skoda-cgi/faktalink/faktalink/titelliste/besa/besasama>

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/udtalelse-ved-samlingsregeringens-dannelse-8-juli-1940/>